

18. Casasanto D. Embodiment of abstract concepts: good and bad in right- and left-handers. *Journal of Experimental Psychology: General*. 2009, Vol. 138, No. 3. P. 351–367.
19. English corpus. URL: <https://www.english-corpora.org/iweb/>.
20. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors we live by*. Chicago, London : The University of Chicago Press, 1980. 242 p.
21. Lima M. *The Book of Circles: Visualizing Spheres of Knowledge*. New-York : Princeton Architectural press. 2017. 272 p.
22. New world encyclopedia. URL: <https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Soul>.
23. Seuren P. *From Whorf to Montague: Explorations in the Theory of Language*. New York : Oxford University Press, 2013. 418 p.
24. Siemund P. *Linguistic universals and language variation*. Berlin/New York : DE GRUYTER MOUTON, 2011. 472 p.
25. The free dictionary. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/>.
26. Tobin Y. A semiotic approach to compare and contrast signed versus spoken language. *Psycholinguistics: scientific and technological challenges*. Porto Alegre, 2010. P. 341–349.
27. Wierzbicka A. *Understanding cultures through their key words*. Oxford. New York : Oxford University Press, 1997. 317 p.

УДК 811.161.2'373-112:2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-1.3>

## «ВИСОТА» У СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

### “ВІСОТА” IN OLD UKRAINIAN LINGUISTIC WORLDVIEW

Бутко С.Г.,

[orcid.org/0000-0002-4778-2914](https://orcid.org/0000-0002-4778-2914)

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри української мови

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Статтю присвячено вивченню структурно-семантичних і функційних особливостей одиниць лексико-словотвірного гнізда зі стрижневим словом «високий». Вербальні репрезентанти зазначеної характеристики в різних дискурсах набувають специфічних семантичних і функційних властивостей, що зумовлені суспільно-політичними, історичними, релігійними та іншими чинниками.

Джерелом дослідження є «Словник української мови XVI – першої половини XVII століть». Залучений до аналізу матеріал, що містить головним чином книжну лексику різнодискурсивної належності, з огляду на морфемну будову поділено на прості однокореневі слова та складні слова-композиції.

Важливою детермінантою, що зумовлює семантичні властивості лексико-словотвірного гнізда, є релігійна свідомість, що вплинула на формування змістових параметрів фрагмента мовної картини світу, об'єднавчим елементом якого є «висота». Богоцентричність виявляється у значній кількості лексем із коренем вис- (виш-) на позначення Бога.

Орієнтованість писемних текстів на релігійний дискурс зумовлює кореляцію семантики лексеми «висота» з біблійною картиною світу, в основі якої лежать християнські уявлення про два світи – людський та божественний, земний і небесний, нижній і верхній. Це засвідчує і зафіксована в словнику відповідна фразеологія, що увиразнює паралельність, ізоморфність цих двох світів.

Прикметники з компонентом висок- на позначення фізичних характеристик людини є маркерами вертикальної моделі світу, а сам прикметник «високий» може характеризувати простір, кількість, виражати духовно-релігійні або морально-етичні поняття, набуваючи в певних контекстах позитивно-оцінних або негативно-оцінних конотацій. Тісний взаємозв'язок формально-граматичної структури і світоглядно-концептуальної семантики демонструють дієслова з коренем вис-. Композиції з компонентами висок- і висоц- виявляють дискурсивну маркованість, що засвідчує вживання лексем у контекстах різної жанрово-стилістичної належності.

**Ключові слова:** висота, високий, релігійна картина світу, староукраїнська мовна картина світу, історична лексикологія.

The article presents a study of the structural-semantic and functional features of the units of the derivational family with the core word “високий” (vysoky, “high”). In different discourses, the verbal representatives of the above characteristic acquire specific semantic and functional properties which are determined by social and political, historic, religious and other factors.

The source of the research material is the dictionary of the Ukrainian Language of the late 1500-s – early 1600-s (Словник української мови XVI – першої половини XVII століть). The analyzed material, which includes mainly bookish vocabulary of various discourse types, has been divided into simple cognate words and compound words.

An important factor that determines the semantic properties of the derivational family is the religious consciousness, which has influenced the formation of the sense-bearing parameters of that part of the linguistic worldview whose uniting element is height (висота). Many lexemes with the root вис- (виш-) that denote God point to the phenomenon of being God-centred.

The way written texts are oriented towards religious discourse determines the correlation of the semantics of the word висота with the Biblical worldview. The latter is based on the idea of the two worlds – human and divine, earthly and heavenly, lower and upper. The idea is also present in the dictionary's relevant phraseology that accentuates the parallelness, isomorphism of the two worlds.

The adjectives with the component висок- that denote physical properties of man are markers of the vertical world model while the adjective високий itself can describe space or quantity, express spiritual and religious or moral and ethical notions, acquiring pejorative or majorative connotations in certain contexts. The close interrelation of the formal grammatical structure and the conceptual worldview semantics can be seen in the verbs with the root вис-. The compounds with the components висок- and висоц- are discourse marked, which is proved by the use of the lexemes in text of different styles.

**Key words:** height, high, religious worldview, old Ukrainian linguistic worldview, historical lexicology.

**Постановка проблеми.** Час і простір як базові категорії будь-якої світоглядної системи є одними із чинників пізнавальної діяльності людини. Вони знаходять своє відображення в різних мовних картинах світу, формують ключові лексико-семантичні поля і є важливими не лише для вербалізації часово-просторових параметрів світу, а й для характеристики соціальних, релігійних, морально-етичних, політичних аспектів життя людини.

Однією з просторових характеристик пізнавальної дійсності є «висота», вербальні репрезентанти якої в різних дискурсах набувають специфічних семантичних і функційних властивостей, що зумовлені суспільно-політичними, історичними, релігійними та іншими чинниками. Особливо цікавим для вивчення специфіки оцінно-семантичної категоризації світу крізь призму «висоти» є староукраїнський період мовної картини світу від середини XIV до кінця XVIII століття, що й досі залишається маловивченим, що й зумовлює актуальність статті.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вивченню особливостей мовної реалізації просторових явищ у текстах різних дискурсів присвячена велика кількість робіт як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, які вивчали категорію простору в міфологічному (О. Подосинов, С. Толстая, В. Топоров, Т. Цив'ян), лінгвокультурологічному (А. Гуревич, С. Лутава, Є. Чекарева), лінгвокогнітивному (А. Вежбицька, В. Гак, І. Кобозева, О. Кубрякова, Н. Таценко), лінгвофольклористичному (Р. Агеєва, Н. Данилюк, Н. Іовхімчук, О. Юдін), художньо-стилістичному (А. Моргун, Л. Прокопович) та інших вимірах. Особливої значущості з огляду на визначену тему набувають розвідки, у полі зору яких є проблема вербальної організації та параметризації простору, що знайшла своє відображення в працях Р. Гжегорчикової [1], І. Довбні [2], А. Зембінської

[3], О. Кардашук [4], Я. Лінде-Усекневич [5], О. Хавкіної [6] та інших, у яких на матеріалі слов'янських і неслов'янських мов розглянуто специфіку мовної об'єктивації різних характеристик і якостей простору як базового складника мовної картини світу.

**Метою студії** є вивчення структурно-семантичних та функційних особливостей лексем із коренем вис- та його аломорфами (*виж-*, *виш-*, *вищ-*). **Завдання статті** полягають у формуванні лексико-словотвірного гнізда зі стрижневим словом «високий», визначенні структурно-семантичних особливостей його складників, аналізові дискурсивної маркованості та з'ясуванні світоглядних чинників формування семантики одиниць із коренем вис- та його аломорфами. Джерелом дослідження є «Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.», що фіксує мовний матеріал, розвиток і функціонування якого відбувалися в переломну епоху, ознаменовану зміною державного устрою, суспільно-політичних обставин, культурно-релігійного життя і, звісно, мовної ситуації.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Залучений до аналізу матеріал з огляду на морфемну будову доцільно поділити на дві групи – прості однокореневі слова (*високий*, *висота*, *вышина*, *выше* тощо) та складні слова (композиції) з першою частиною висок- (*высоц-*, *выжей-*, *вышей-*, *вышше-*, *выше-*, *вышше-*). Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. фіксує такі лексеми, уживані в пам'ятках цього періоду: а) прикметники: *високий/высокъ*, *высочайший*, *высочкий*, *вышейший*, *вышний*, *вышший/выжший/высий*; б) іменники: *выжшина*, *высота*, *высокость*, *вышина*, *вышка*; в) прислівники: *выже/выжей/выжше*, *высоко*, *высоце*, *выше/вышше/вышшей*; г) прийменники: *выжей*, *выше/вышей/вышше/*

*вышь*; г) дієслова представлені всього трьома одиницями: *возвысити, возвышати, выситися*.

Слід підкреслити, що аналізований матеріал містить головним чином книжну лексику різнодискурсивної належності. Важливою детермінантою, що зумовлює її семантичні властивості, є релігійна свідомість. Саме релігійний чинник суттєво впливав на формування змістових параметрів фрагмента мовної картини світу, об'єднавчим елементом якого є «висота». Якщо базовою ознакою міфопоетичної моделі світу є антропоцентричність, то відмінною рисою релігійного світогляду є богоцентричність, що фактично й задає параметри світобудови та людського життя. Не випадково серед найменувань Бога словник фіксує чимало назв, семантика яких пов'язана з висотою, небом: *Всевышний* (1, с. 24), *Высокий* (2, с. 50), *Вышний* (2, с. 116), *Вышний*, *Выжший*, *Вышний* (2, с. 121), *Вышешня* (про Божу Матір) (2, с. 109), а ціннісні життєдіяльні настанови тогочасної людини мають вертикальну спрямованість і пов'язані з молитвою, Господом, небом.

Про кореляцію семантики слова «висота» з біблійною картиною світу свідчать іменники на позначення сакрального простору. Серед значень лексем *вышина, выжшина* словник фіксує «узгір'я, пагорб, пагорок», проте наведені у відповідних словникових статтях ілюстративні контексти дають змогу стверджувати, що йдеться не про форми рельєфу, а про культові місця: «*Розрушили те(ж) вышины, крушили балваны*» (2, с. 114) або «*офероваль те(ж) оферы и кадилъ на выжшынахъ и на пагорка(х) и на каждо(м) древе листовно(м)*» (1, с. 163). Як зазначає В. Віхлянець, у Біблії висотами називаються місця для поклоніння, які влаштовували на пагорбах і горах. Висоти являли собою складні будівлі, що містили капища або просто палатки, священностовпи, боввани, вівтарі [7]. Функціонування в староукраїнській мовній картині світу слова *висота*, що відтворює біблійні значення, зумовлюється високою питомою вагою писемних текстів, орієнтованих передусім на релігійний дискурс.

Така орієнтація є визначальною для релігійної моделі світу загалом. В її основі лежать християнські уявлення про два світи – людський та божественний, земний і небесний, нижній і верхній, що реалізуються в опозиціях «людина – Бог», «земний світ – небесний світ», оскільки «сутність, існування, природа, призначення людини розуміються виходячи із визнання вищого сакрального первня (духів, богів, божества або єдиного особистого Бога) і його особливих взаємин з людиною» [8, с. 299]. У християнстві «Бог є вищою

реальністю, Творцем усього сушого – природи і людини <...> християнська релігія – це зв'язок людини з Богом, божественне начало, що визначає характер життя й еволюції народів; людина – образ і подоба Бога, вінець творіння, цар природи, іскра Бога (носій Божого духу); духовна сфера (релігія, Церква, заповіді Ісуса Христа) – основа життя суспільства <...> земне життя – підготовка душі до життя вічного» [9, с. 38].

Паралельність існування світів, людського й божественного, яскраво засвідчує фразеологія, зафіксована в словнику, наприклад: *Вышний Єрусалимъ* – «царство небесне, небо, небеса» (2, с. 115), *высокии ворота* – «ворота до раю» (3, с. 234), *высокость небесныхъ краинъ* – «небеса» (2, с. 53). Вислів *высокии ворота* репрезентує одну з характерних рис релігійної свідомості з притаманною їй алегоричністю мислення – перенесення назв просторових ознак на морально-етичні якості людини, особливості її поведінки, порівняймо: *просторныи ворота, широкии ворота* – «шлях гріха і спокуси» і *тъсныи ворота, узкии ворота* – «сподвижницьке життя, що веде в царство небесне» (3, с. 234).

У староукраїнській мовній картині світу, складники якої зумовлені специфікою релігійної свідомості, символічного значення набувають різні поняття, пов'язані з «висотою». Одне з них позначене стійким висловом *палець вышний* – «вказівний палець» (2, с. 116). У Феодоритовому слові зазначено: «А два перста имети наклонена, а не разпростерта, и тем указ тако: то образует две естестве, божество и человечество, Бог по божеству, а человек по вочеловечению, а в обоим съвершен. Вышний же пръст образует божество, а нижний человечество: понеже съшед от вышних и спасе нижня. То съгбение пръсто утолкует: преклони бо небеса и сниде нашего ради спасения (Макарий, IV/2, с. 218, примеч. 142)» [цит. за: 10, с. 132]. Отже, вишний палець, тобто вказівний, у разі хрещення символізує Бога, середній – людину, а розташування пальців указує на преклоніння людини перед Богом і прохання про допомогу. Окрім того, на нашу думку, цей жест був ніби кодом для утаємничених і наближав таким чином людину до Бога: «*А протяженієм дво(х) палцовъ, вышнего и сре(д)него, показується таємница, Ба слова втъленіє*» (2, с. 116).

Вертикальну модель світу, спрямованість людського погляду й устремління угору, в небо, у вишину, до Бога засвідчують прикметники на позначення фізичних характеристик людини, зокрема *высокозрачный* – «далекозорий» (2, с. 51), *высоконогий* – «довгоногий» (2, с. 52).

Загалом прикметник *высокий/высокъ* як конститутивний елемент староукраїнської мовної картини світу характеризує простір (високий, випуклий, високо розташований, великий), кількість (значний за кількістю, інтенсивністю; який стосується проби дорогоцінного металу), виражає поняття духовно-релігійні (райський, божественний; Всевишній (як епітет Бога)) або морально-етичні (важливий за своїм значенням; шляхетний, достойний, гідний; винятковий, важливий; зарозумілий, гордівливий; урочистий (про спів)) (2, с. 48–50).

У координатах релігійної картини світу «висота» сприймалася як невід’ємна ознака Бога, тому певні поведінкові риси людини, спрямовані на самоутвердження й самопіднесення, трактувалися як її прагнення поставити себе вищою від Бога, що підлягало осуду. Підтвердженням цього можуть слугувати такі контексти: *«взявши такую смѣлость на(д) предание сты(х) w(т)ць са(м) w себе хотячи быти, а по(д)несишия у високоумие де(и) ствующи в църкви во чтения(х) и моления(х)... мене еп(с)кпа своего не вспоминаешь... и во все(м) свово(л)но пребываешь»* (2, с. 54) або *«Христос бог, избавитель нашъ, борячи високо возносивый помысл сынов Зеведеовых, седалища десно и шуе просящих, ... помысл таковой... осудил»* (2, с. 51). Тут, можливо, необхідно вести мову про тяглість середньовічного уявлення про божественне походження влади як релігійної, так і світської. Як зазначає Іоанн Златоуст у праці «Бесіди на псалми», «Павло в посланні до римлян вельми мудро доводить, що розділення всіх людей на начальників і підлеглих є справа премудрості Божої <...> Якщо ти знищиш цей порядок, то все загине <...> Пророк каже, що належить виносити велику подяку Богові й за те, що є царі, і за те, що є судді» [11, с. 551].

Якщо ж людина прагнула чогось, що є прерогативою небесного начала, то це порушувало субординацію у відносинах «людина – Бог». Прикладом цього є фразеологічно зв’язане словосполучення *въносити въ высоту* – «перевищувати (певні якості чого-небудь)», що імпліцитно вказує на норму й перевищення норми: *«рогъ за(с) е(ст) в<sup>с</sup> писмѣ стоѣм) знѣкъ силы. Не въноси́те в<sup>с</sup> высоту рога ва́шего»* (2, с. 55). Як мовний засіб вираження морально-етичної характеристики людини прикметник *высокий* та його похідні здебільшого мають негативно-оцінну конотацію, наприклад: *высокий* – «зарозумілий, гордовитий» (2, с. 49), *высоко* – «гордовито, зарозуміло» (2, с. 51), *высокоумный* – «високодумний, зарозумілий» (2, с. 54), *высоколтавецъ* – «зарозумі-

лець» (2, с. 51), *высокомыслный* – «зарозумілий» (2, с. 52) та ін.

Композити з першою частиною *высоко-* можуть мати як позитивно-оцінні, так і негативно-оцінні значення, порівняймо: *высоколтающий* – «який високо літає (образно)» (2, с. 51), *высокомовный* – «пишномовний, високомовний» (2, с. 51), *высокооснованный* – величний, високий» (2, с. 52) та *высоковозносивый* – «зарозумілий, гордовитий, високомірний» (2, с. 51), *высоколтавецъ* – «зарозумілець» (2, с. 51), *высокомыслный* – «зарозумілий, високодумний» (2, с. 52). Натомість складні слова, що мають першим компонентом слово *высоце-*, похідне від старопольського *wysoce* «дуже, вельми, надзвичайно», уживаються лише із позитивно-оцінною, урочисто-піднесеною семантикою: *высоцевслѣбный* – «високодостойний» (2, с. 55), *высоцемудрый* – «вельми мудрий, вельми розумний» (2, с. 56), *высоцеславный* – «преславний» (2, с. 56), *высоцечучоный* – «високоосвічений» (2, с. 56). За нашими спостереженнями, композити зі словом *высоце-* функціювали в пам’ятках переважно офіційно-ділового стилю. Лексеми іншої моделі, з частиною *высоко-*, уживалися в текстах або конфесійного, або художнього стилів, що зумовлювало, з одного боку, різну оцінність семантики, а з іншого – перенесення просторово-фізичних характеристик на морально-етичні. На нашу думку, така дискурсивна маркованість спричинена особливостями тогочасної мовної ситуації, адже Люблінська унія надала особливий статус польській мові як мові, за допомогою якої можна було підвищити своє соціальне становище, збагатитися, побудувати кар’єру [7, с. 75].

У контексті сказаного цілком зрозумілою є наявність у словах аналізованого словотвірного гнізда семантики, що характеризує становище людини в суспільній ієрархії, наприклад: *высокий* «(який належить до привілейованих верств суспільства), знатний, славний, великий; (який має велику владу, високу посаду) великий, могутній» (2, с. 50), *вышший* «(важливіший за становищем у суспільстві, духовній ієрархії), вищий, знатний; (який має більші повноваження) верховний, вищий» (2, с. 120), *высота* «(про владу, соціальне становище), висота» (2, с. 54), *высокость* «маєстат, шляхетність, велич; (висока суспільна значущість чогось), велич» (2, с. 53).

Наявні в аналізованому словнику дієслова з коренем *выс-* дають змогу дійти висновків щодо взаємозв’язку формально-граматичної структури і світоглядно-концептуальної семантики слова, вписаної в координати тогочасної мовної картини

світу. Порівняймо значення лексем *возвысити* «возвеличити, прославити; (зробити кого-небудь значнішим) піднести» (3, с. 169) і *выситися* «1. (чим) Гордиться, пишатися. 2. (на кого) Ставити, вважати себе вище від кого-небудь» (2, с. 40). Обидва слова мають оцінні конотації: у першому випадку – позитивні, піднесені, у другому – негативні, на що вказують і контексти: «*Єрославъ зиданіємъ ѿрковны(м) кієвъ и черніговъ оукраси, Константін же єдину соборную ѿрковъ писаніємъ възвыси*» (3, с. 169) і «*Доколи же, о папо, высиши на Христа, будет бо от него на грѣшники помста*» (2, с. 40). Зумовленість оцінної семантики граматичною структурою слова була відома ще в давньоруській мові, адже, як зазначають В.Н. Колесов і Н.В. Кара, «частка *ся* фіксує спрямованість оцінки, маркує негативний

член опозиції» [13, с. 14]. Відповідно, дія, спрямована на самого діяча, оформлена за допомогою дієслова з часткою *-ся*, оцінюється негативно, що впливає з певних моральних і поведінкових стереотипів суспільства.

**Висновки і перспективи подальших пошуків.** Отже, важливим складником староукраїнської мовної картини світу є фрагмент, репрезентований номінаціями з коренем *вис-* та його аломорфами. Такі номінації відображають визначальні для релігійної свідомості уявлення про світ. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в залученні нових джерел фактичного матеріалу, виявленні інших складників просторової організації світу та побудові лексико-семантичної парадигми із загальним значенням «простір» у староукраїнській мовній картині світу.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гжегорчикова Р. Понятийная оппозиция верх–низ (пол. 'wierzch' – 'spyd') и языковая модель пространства. *Логический анализ языка. Языки пространств* / Отв. ред.: Н.Д. Арутюнова, И.Б. Левонтина. Москва : Языки русской культуры, 2000. С 78–83.
2. Довбня І.П. Еволюція бінарної структури простору у французькій, англійській та українській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». Київ, 2011. 21 с.
3. Ziemińska A. Parametryczne przymiotniki wymiaru w historii języka polskiego: analiza rozwoju semantycznego. Praca doktorska. Katowice : Uniwersytet Śląski, 2015. 274 s.
4. Кардачук О.В. Семантичне поле простору як фрагмент мовної картини світу. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія «Філологія. Мовознавство»*. 2009. Т. 98, вип. 85. С. 35–38.
5. Linde-Usiekniewicz J. Określenia wymiarów w języku polskim. Warszawa, 2000. 267 s.
6. Хавкіна О.М. Функціонально-семантичне поле параметричності в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. : 10.02.01 «Українська мова». Запоріжжя, 2008. 23 с.
7. Вихлянец В.П. Библиейский словарь: более 4500 слов. Москва : Коптево, 1998. 495 с. URL: <https://www.bible-center.ru/ru/dict/vpvdict/v> (дата звернення: 13.01.2020).
8. Основы религиоведения / Ю.Ф. Борунков, И.Н. Яблоков и др.; Под ред. И.Н. Яблокова. Москва : Высш. Шк., 1994. 368 с.
9. Малікова О.В. Відображення мовно-концептуальної картини світу християн у християнському теологічному дискурсі. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ : КНУ ім. Т.Г. Шевченка, 2014. Вип. 50 (2). С. 34–41.
10. Успенский Б.А. Крестное знамение и сакральное пространство: Почему православные крестятся справа налево, а католики – слева направо? Москва : Языки славянской культуры, 2004. 160 с.
11. Творения святого отца нашего Иоанна Златоуста, Архиепископа Константинопольского. Санкт-Петербург : Издание С.-Петербургской Духовной Академии, 1899. Т. 5. 1007 с.
12. Фаріон І. Мова – краса і сила: Суспільно-креативна роль української мови в XI – середині XIX ст. 2-ге вид. Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009. 212 с.
13. Колесов В.В., Кара Н.В. *Честь, слава, хвала* в давньоруських текстах Київської доби. *Мовознавство*. 1983. № 4. С. 9–17.

#### ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Вип. 5: В. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; / відп. ред. Д.Г. Гринчишин. Львів, 1998. 258 с.
2. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Вип. 6: В–Г. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; / відп. ред. Д.Г. Гринчишин. Львів, 1999. 255 с.
3. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Вип. 4: В. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; / відп. ред. Д.Г. Гринчишин. Львів, 1997. 259 с.